

1.01
Prejeto 11. 2. 2009

UDK 33.025.28(497.4)"199"

Aleksander Lorenčič*

Pretvorba družbene lastnine v privatno - osrednji problem slovenske gospodarske tranzicije

IZVLEČEK

V članku avtor obravnava proces privatizacije v Sloveniji, ki se je pokazal kot osrednji problem slovenske gospodarske tranzicije po osamosvojitvi. Izpeljava privatizacije je bila - in še vedno je - predmet številnih razprav. Avtor namenja osrednjo pozornost procesu lastninjenja podjetij. Do velikih zapletov na tem področju je prišlo že pri samem sprejemanju ustrezne zakonodaje, kar je botrovalo številnim goljufijam in prispevalo k temu, da je prihajalo do tako imenovane "divje privatizacije". V razpravi so navedeni konkretni podatki o oškodovanju družbene lastnine in poteku privatizacijskega procesa.

Ključne besede: Slovenija, gospodarska tranzicija, privatizacija, lastninjenje

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF PUBLIC PROPERTY INTO PRIVATE PROPERTY - FOCAL PROBLEM OF SLOVENIAN ECONOMIC TRANSITION

In the following article the author addresses the privatisation process in Slovenia, which turned out to be the key problem of Slovenian economic transition after the attainment of independence. The realisation of privatisation was - and still is - the subject of numerous debates. The author focuses particularly on the process of the privatisation of companies. Major difficulties in this area appeared already with the adoption of relevant legislation, giving rise to numerous frauds and contributing to the so-called "wild privatisation". This discussion includes actual information about the public property damage and the course of privatisation process.

Key words: Slovenia, economic transition, privatisation, ownership transformation

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: aleksander.lorencic@inz.si

Privatizacija - pogoj za povečanje učinkovitosti gospodarstva

Privatizacija naj bi bila urejen in zakonit prenos lastninskih upravičenj od "ljudstva" - države in drugih javnih institucij na osebe civilnega prava - posameznike in družbe. Privatna lastnina naj bi izboljšala gospodarsko učinkovitost, zagotovila pravičnost pri razdelitvi bogastva in blaginje ter služila za odpravo enopartijskega sistema. Privatna lastnina in tržno gospodarstvo sta temelja stabilne politične demokracije, vendar pa je politična in gospodarska elita privatizacijo razumela predvsem kot priložnost za hitro povečanje svoje politične legitimnosti in bogastva. Tako je bila "prava" privatizacija le takšna, katere rezultat je bila njim ustrezna prerazdelitev bogastva in moči, podobno kot je za tuje investitorje "prava" privatizacija tista, ki jim omogoči poceni nakupe podjetij in velike dobičke.¹ Privatizacija je imela dvojno naravo. Pomembna je bila tako z gospodarskega kot tudi s političnega vidika. Zamenjava prevladujočega državnega lastništva in nadzora produkcijskih sredstev z razpršeno in raznoliko zasebno lastnino je bilo bistveno dejanje pri odpravi prejšnjega gospodarskega sistema. Razpršitev gospodarske moči pa je pomenila tudi razpršitev politične moči in konstruiranje demokratičnih institucij.²

Slovenska privatizacijska zakonodaja

Zakonsko je privatizacija gospodarstva potekala v nekaj korakih. Jeseni 1991 sta bila sprejeta zakona o privatizaciji stanovanj³ in denacionalizaciji.⁴ Tretji v nizu privatizacijskih zakonov pa je bil šele konec leta 1992 sprejeti Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP).⁵ To področje se je izkazalo za najbolj pereče in v razpravi bo ravno problemu lastninjenja in privatizaciji posvečena osrednja pozornost.

Začetki strukturnih premikov konec osemdesetih let ter oškodovanje družbene lastnine pred sprejetjem ustrezne zakonodaje

Na področju gospodarstva so se strukturni premiki v Sloveniji zgodili že konec osemdesetih let, kar je omogočila sprejeta zakonodaja na zvezni ravni. Najpomembnejši so bili Zakon o podjetjih,⁶ Obrtni zakon,⁷ Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom⁸ ter Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o podjetjih,⁹ ki je bil sprejet avgusta 1990. Slednji je med drugim določal ukinitvev

1 Jože Mencinger: Deset let pozneje: tranzicija - uspeh, polom ali nekaj vmes?. V: Gospodarska gibanja (dalje GG), 2000, št. 317, str. 25-42.

2 John Eatwell: Iz tranzicije v evropsko povezovanje: oblikovanje prihodnosti srednje in vzhodne Evrope. Ljubljana 1996, str. 176.

3 Uradni list Republike Slovenije (dalje UL RS), 18/1991.

4 UL RS, 27/1991.

5 UL RS, 55/1992.

6 UL SFRJ, 77/1988.

7 UL SRS, 35/1988.

8 UL SFRJ, 84/1989.

9 UL RS, 46/1990.

delavskih svetov. Pristojnosti, ki jih je imel delavski svet, so se tako prenesle na skupščino podjetja, upravni odbor in na direktorja. Spremenjeni zakon iz leta 1990 je odpravil tudi ločitev med pravico do lastnine in pravico do upravljanja lastnine. Po novem je pravica do upravljanja izvirala le iz lastninske pravice. Omejena zakonodaja je omogočila ustanavljanje zasebnih podjetij, privatizacijo obstoječih podjetij ter sprožila dva procesa, in sicer nastajanje malih ter drobljenje velikih podjetij. Iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije in povečevanje pomena storitvenega sektorja. V okviru industrijskega sektorja (rudarstvo, predelovalna industrija, oskrba z električno energijo, plinom in vodo ter gradbeništvo), ki je bil v dodani vrednosti leta 1990 udeležen z 41% (leta 1987 še 50%), so bili v najizrazitejšem upadanju gradbeništvo in predelovalna industrija ter rudarstvo. Storitveni sektor, ki je vključeval trgovino, turizem in gostinstvo, finančne in poslovne ter državne storitve, pa je imel že 54% delež (leta 1987 le 45%). Opazna je bila tudi sprememba v lastninski strukturi slovenskega gospodarstva, in to skoraj izključno na račun novonastalih podjetij, saj zakon o lastninjenju obstoječih družbenih podjetij še ni bil sprejet. Od aktivnih 13.309 podjetij konec leta 1991 je bilo 75% zasebnih, 19% družbenih ter 5,6% mešanih. Število zasebnih podjetij se je v enem letu povečalo za 90%, vendar pa je bila njihova teža v poslovnih rezultatih celotnega gospodarstva še razmeroma majhna. Ta podjetja so zaposlovala 2,7% celotnega števila delavcev, ustvarjala pa 7,3% celotnih prihodkov, njihova poslovna sredstva pa so pomenila 2,8% celotnih poslovnih sredstev slovenskega gospodarstva. Veliko bolj so na pomenu pridobila mešana podjetja, ki so v letu 1991 povečala število zaposlenih v strukturi od 8,2 na 9,4%, delež prihodkov od 12,4 na 14,3%, delež poslovnih sredstev pa od 8,6 na 9,8%. V celotni izgubi gospodarstva so družbena podjetja udeležena z 90%, mešana s 7% in zasebna s 3% deležem. Kljub tem premikom pa so bili skupni poslovni rezultati še vedno pretežno odvisni od družbenih podjetij, ki so ustvarjala 78% celotnega prihodka v gospodarstvu in so zaposlovala 88% delavcev. Z lastninskimi spremembami je bilo tesno povezano spreminjanje velikosti strukture podjetij. Vrzel malega gospodarstva, ki je bilo na nekaterih področjih konkurenčno, na drugih pa dopolnjujoče velikim podjetjem, se je v našem gospodarstvu v začetku devetdesetih let postopoma izpolnjevala. V letu 1991 se je podvojilo število aktivnih malih podjetij (ki so zaposlovala do 50 delavcev), tako da jih je bilo že 11.582 in so zaposlovala 36.569 delavcev ali 6,1% vseh zaposlenih. Mala podjetja so ustvarila 13,3% prihodka, 6,1% izgub ter kar 38% akumulacije vsega gospodarstva. Določeni pozitivni premiki so se kazali tudi v sektorju srednjih podjetij, predvsem v povečanju deleža zaposlenih ter izvoznih prihodkov.¹⁰

V času od leta 1990 do sprejema ZLPP konec leta 1992 so se torej mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje, in ker še v tem času država ni imela docela vzpostavljenega instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko-kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela družbeni kapital, je seveda bila velika možnost zlorab. Za to obdobje je tako lahko prihajalo do tako imenovane "divje privatizacije".¹¹ Medtem pa ko so posamezni teoretiki in vlada razmišljali, ali bi bilo

¹⁰ Urad za makroekonomske analize in razvoj (UMAR), Delovni zvezek, 1992, št. 2, str. 26-29.

¹¹ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij. Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo. Ljubljana 1999 (dalje Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij), str. 100.

bolje delavcem preprosto razdeliti delnice v tovarnah ali pa jim omogočiti njihov nakup z dolgoročnimi krediti, pa se je po mnenju Alenke Žnidaršič Kranjc družbena lastnina "izničevala, razprodajala, razgrabljala ali kar kradla - titular lastnine je postajal znan".¹²

Zaradi zapletov in dolgotrajnega sprejemanja privatizacijske zakonodaje sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, da bi nadzorovali in urejali izvajanje privatizacije v Sloveniji in pomagali pri njej. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila, potrjevala privatizacijske programe ter kasneje opravljala tudi revizijske postopke za obdobje pred ZLPP. Sklad Republike Slovenije za razvoj je prestrukturiral podjetja. Postal je tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe. Preden je bila sprejeta privatizacijska zakonodaja, je Sklad za razvoj tudi prejemal izkupiček od prodaj in ga vlagal naprej. Privatizacije, ki so bile izvedene pred sprejetjem ZLPP, so se izvajale po jugoslovanskih zakonih. Ti zakoni so dajali delavskim svetom in upravi podjetij možnost, da se privatizirajo ali pa ne. V tem okviru ni bil mogoč aktiven pristop k privatizaciji in nobena državna ustanova ni mogla zahtevati, da se določeno podjetje privatizira. Privatizacije, ki so potekale pred sprejetjem ZLPP, so bile izvedene po Zveznem zakonu o družbenem kapitalu in Zakonu o podjetjih. Zakon je dajal podjetjem (to je delavskim svetom in vodstvu) pravico, da se odločijo, ali bi se privatizirala ali ne. V tem okviru ni bila možna privatizacija podjetij proti njihovi volji. Že leta 1991 se je pokazalo, da je stara jugoslovanska zakonodaja neustrezna. Sprejeta so bila dopolnila k zakonu, da bi upravi in delavcem preprečili kupovanje podjetij po izjemno nizkih cenah. Dodaten nadzor nad procesom je vlada zaupala Agenciji za prestrukturiranje in privatizacijo. Po drugi polovici 1992 je bilo praktično za vse transakcije pred registracijo na sodišču potrebno pisno soglasje Agencije. V enem letu je bilo pregledanih približno 1000 primerov in skoraj 800 je bilo odobrenih. Večinoma je šlo za reorganizacijo podjetij v družbeni lasti in delne privatizacije s prodajo dela sredstev ali delnic. Pogosto pa so taki posli predstavljali prve korake pri celoviti privatizaciji velikih podjetij.¹³

Konec leta 1992 sprejeti ZLPP se je do problematike divjega lastninjenja opredelil v 48. členu, ki se je glasil: "Pred začetkom preoblikovanja se v podjetjih ali v od njih odvisnih ali povezanih podjetjih, ki so se v času od 1. januarja 1990 do uveljavitve tega zakona, to je 5. decembra 1992 kakorkoli statusno preoblikovala, reorganizirala, brezplačno prenašala družbeni kapital ali ustanovljala in vlagala v nova podjetja, ali so prenašala posamezne poslovne funkcije na druga podjetja, opravi finančni, računovodski in pravni pregled ter preverjanje zakonitosti in pravilnosti poslovanja (v nadaljnjem besedilu: postopek revizije), če obstaja utemeljen sum, da je pri tem prišlo do oškodovanja družbene lastnine".¹⁴ Leta 1995 je bila na podlagi Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o Agenciji RS za plačilni promet, nadziranje in informiranje¹⁵ ustanovljena Agencija RS za revidiranje last-

¹² Alenka Žnidaršič Kranjc: Privatizacija ali zakonita kraja: divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?. Postojna 1994 (dalje Žnidaršič Kranjc, Privatizacija ali zakonita kraja).

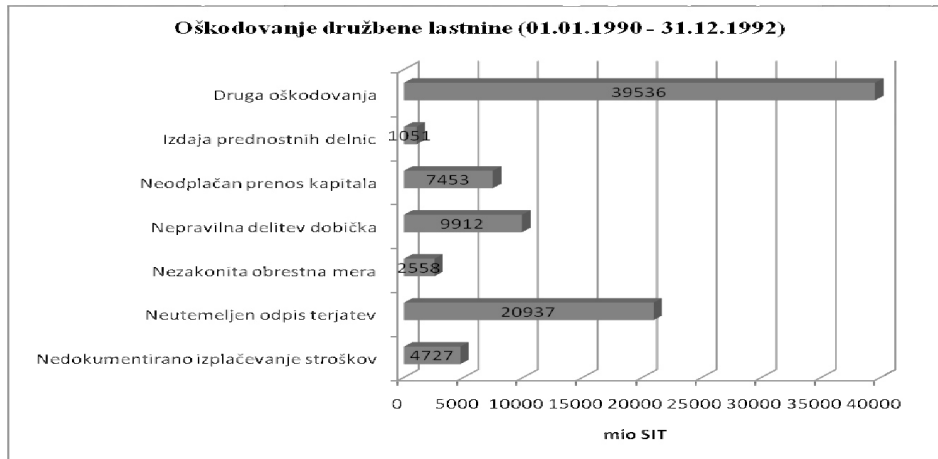
¹³ Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij. Ljubljana 1997 (dalje Agencija), str. 10-11.

¹⁴ UL RS, 55/1992, § 48.

¹⁵ UL RS, 58/1995.

ninskega preoblikovanja podjetij (dalje Agencija za revidiranje), ki je opravljala revizijske postopke podjetij. Agencija je delovala vse do 1. avgusta 2004, ko je po Zakonu o ukinitvi Agencije RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij¹⁶ prenehala obstajati.

Graf 1: Oškodovanje družbene lastnine, ugotovljeno v postopkih revizije lastninskega preoblikovanja za obdobje od 1. 1. 1990 do 31. 12. 1992, po stanju na dan 31. 7. 2004 (klasifikacija je narejena, kot predvideva drugi odstavek 48. člena ZLPP¹⁷)

Vir: Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 7. 2004, str. 8-9.

V obdobju od 1. januarja 1990 do 31. decembra 1992 je prišlo po podatkih Agencije za revidiranje do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 86.174 milijonov takratnih slovenskih tolarjev. Sama številka nam seveda pove izjemno malo. S pomočjo izračuna oziroma revalorizacije denarnega zneska¹⁸ pa pridemo do zelo zanimive vsote. Vrednost zgoraj omenjenega revaloriziranega zneska na dan 2. oktobra 2008 znaša 1.238.454.581,87 EUR.¹⁹ Pri izračunu se upošteva gibanje indeksov cen v obravnavanem obdobju, ki so bili merilo inflacije. Znesek je visok, posebej če predpostavimo, da vsa oškodovanja in kazniva dejanja niso bila odkrita. Naj samo informativno dodamo, da je proračun Republike Slovenije za leto 1992²⁰ znašal dobrih 174 milijard slovenskih tolarjev oziroma dobri 2,5 milijarde evrov (revaloriziran znesek).²¹ Vsekakor si je majhen del prebivalstva v tem

¹⁶ UL RS, 80/2004.

¹⁷ UL RS, 55/1992, § 48.

¹⁸ Izračun preverljiv na strani: Statistični urad RS: Revalorizacija denarnih zneskov, http://www.stat.si/indikatorji_preracun_reval.asp, 2. 10. 2008.

¹⁹ Za začetni datum pri izračunu revaloriziranega zneska je vzeta 31. 12. 1992.

²⁰ Zakon o proračunu RS za leto 1992. V: UL RS, 16/1992.

²¹ Znesek 2,5 milijarde EUR je vrednost, ki je dobljena s izračunom oziroma revalorizacijo denarnega zneska z začetnim datumom 31. 12. 1992. V kolikor vzamemo kot začetno vrednost 1. 1. 1992, je preračunana vrednost še veliko višja. Ta znaša 4,7 milijarde EUR (vzrok je v inflaciji). Izračun je bil narejen na dan 2. 10. 2008.

obdobju zelo opomogel. Največja oškodovanja so bila posledica neutemeljenega odpisa terjatev, nepravilne delitve dobička ter neodplačanega prenosa kapitala.²²

Počasno oblikovanje koncepta Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij in potek lastninjenja

Na prvih strankarskih volitvah v Sloveniji aprila 1990 je zmagala koalicija Demos.²³ Z imenovanjem Demosove vlade maja 1990 se je začel proces dejanskega trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, ki je trajal do decembra 1991. Daleč največ težav je imela vlada ravno pri preurejanju gospodarskega življenja in pri sprejemanju zakonodaje, potrebne za prehod v tržno gospodarstvo. Zapletlo se je pri sprejemanju zakona o privatizaciji podjetij. Podpredsednik vlade in odgovoren za gospodarstvo dr. Jože Mencinger je preobrazbo gospodarstva iz socialističnega v kapitalističnega in privatizacijo zastavil precej socialno, pa tudi gospodarno. Menil je, da privatizacija ne sme biti sama sebi namen, in da je ne bi razumeli le kot politično dejanje, temveč bi moralo gospodarstvo s tem postati učinkovitejše. Breme prehajanja iz enega v drug gospodarski sistem naj bi po njegovem nosili premožnejši. S tem pa se številni v Demosu niso strinjali. Mencinger je zato junija 1990 skupščini predložil prvi predlog privatizacijskega modela. Po tem predlogu naj bi podjetje upravljali tisti, ki bi odkupili desetino njegove vrednosti, hkrati pa je nasprotoval zastonjski razdelitvi premoženja. Mencinger je takratnim vodstvom podjetij, tako imenovanim rdečim direktorjem, tudi naprej zaupal vodstvo podjetij. Zaradi tega so ga kritizirali zlasti v vrstah Demosa, češ da ščiti "rdeče direktorje" in da s svojimi pogledi na gospodarski način tranzicije in osamosvajanja ne kaže zadostnega navdušenja nad osamosvojitvijo.²⁴ Slovenska vlada je osnutek Zakona o privatizaciji podjetij sprejela 18. oktobra 1990. Januarja 1991 ga je tako imenovana Mencingerjeva skupina nekoliko spremenila, vendar so njegovi temeljni poudarki ostali. Osnutek so poimenovali Mencingerjev model delavskega oziroma menedžerskega odkupa. Njegovo bistvo pa je bilo, da so nosilci privatizacije v podjetjih zaposleni delavci ter nosilci vodilnih upravljaljskih funkcij. Njim je bilo prepuščeno, da sami izbirajo zanje najugodnejši način privatizacije. Mencinger je 19. marca 1991 ob predstavitvi osnutka zakona v skupščini dejal, da se poddržavljenju ne bo mogoče povsem izogniti, saj v zasebni lasti ni dovolj denarja. Poleg tega pa so obstajala velika podjetja, ki jih nihče ne bo hotel kupiti.²⁵ Z Mencingerjem se ni strinjal predvsem

²² V članku Aleksandra Lorenčiča: Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2008, št. 2, str. 149-164, v tabeli 1 na strani 157 pred vrednostmi realne letne stopnje rasti BDP-ja v % v obdobju recesije 1990-1992 manjka predznak minus, prav tako izračun proračuna za leto 1992 (stran 160) ne prikaže relevantne slike. Vrednost v EUR je namreč preračunana po tečaju 239,640 SIT. Bolj ustrezno sliko dobimo z revalorizacijo denarnega zneska proračuna, kot jo avtor predstavi v tem članku!

²³ Demos - Demokratično opozicijo Slovenije - je 4. 12. 1989 formaliziral sporazum naslednjih strank oziroma zvez: Slovenske demokratične zveze, Socialdemokratske zveze Slovenije, Slovenskih krščanskih demokratov in Slovenske kmečke zveze.

²⁴ Zdenko Čepič: Privatizacija gospodarstva. V: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992. Ljubljana 2005 (dalje Čepič, Privatizacija gospodarstva), str. 1304-1306.

²⁵ Jože Prinčič, Neven Borak: Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970-1991. Ljubljana 2006 (dalje Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo), str. 594-613.

predsednik vlade Lojze Peterle, ker bi po njegovem gospodarstvo ostalo v rokah nekdanjih, tako imenovanih komunističnih direktorjev oziroma menedžerjev. Peterle je zato iskal drug način privatizacije, predvsem takšnega, na podlagi katerega bi odstranili dotedanje direktorje. Privatizacija naj bi bila po njegovem mnenju način odprave tako imenovanega direktorskega socializma, ki ga je z reformo podjetij uvedel predsednik jugoslovanskega Zveznega izvršnega sveta Ante Marković in po katerem so številni ustanavljali podjetja tudi brez potrebnega kapitala za delovanje podjetja in pogosto postali direktorji sami sebi.²⁶ Odnosi so se še poslabšali, ko je vlada kot gospodarskega svetovalca najela ameriškega ekonomista, profesorja na Harvardu, Jeffreyja Sachsa. Ta se je v pripravo privatizacijske zakonodaje vključil marca 1991. Med drugim je bil tudi svetovalec Anteja Markovića. Rezultat tega so bili namreč še poslabšani odnosi v koaliciji in celo odstop podpredsednika vlade dr. Jožeta Mencingerja in finančnega ministra dr. Marka Kranjca. Pokazalo se je, da je prišlo v koaliciji do spopada dveh povsem različnih gospodarsko-političnih konceptov, ki sta jih na zunaj posebej dala dr. Jože Mencinger ter ameriški ekonomist dr. Jeffrey Sachs.²⁷ Ta je prišel v stik s slovensko vlado s posredovanjem dr. Janeza Drnovška konec leta 1990, nato pa ga je vlada najela kot svetovalca. Dejstvo je bilo, da je Sachsu bilo veliko do tega, da vsaj v eni državi pokaže uspešnost svojega modela, saj je doživel neuspehe v drugih post-socialističnih državah. Slovenija pa je bila kot majhna in relativno razvita mnogo bolj obvladljiva in zato primerna za "eksperiment". Sachsova ekipa se je celo odrekla honorarju, čeprav so stroški za njegovo delo slovensko vlado kljub temu stali nekaj sto tisoč dolarjev.²⁸ V sporu teh dveh različnih konceptov je šlo za to, da je prva stran videla temeljni problem slovenskega gospodarstva v makroekonomskem področju, dajala prednost postopnemu preoblikovanju gospodarske ureditve, nasprotovala takojšnji uvedbi slovenskega denarja in razbitju Ljubljanske banke. Druga stran, ki ni bila obremenjena s hipoteko jugoslovanskega ekonomskega sistema, je predlagala hiter skok v kapitalizem s sočasno izvedbo najpomembnejših ekonomskih ukrepov, se pravi zamenjavo denarja, rekonstrukcijo gospodarstva, sanacijo bančnega sistema, privatizacijo in finančno ozdravitev podjetij. Temeljni problem je videla v družbenih podjetjih in se opredeljevala za razbitje Ljubljanske banke. Sachs je skupaj še z enim tujim ekonomskim strokovnjakom, Davidom Liptonom, za vlado napisal program gospodarske osamosvojitve in prestrukturiranja slovenskega gospodarstva. Avtorja sta se zavzela za dva načina privatizacije. Pri manjših podjetjih naj bi približno 60% družbenega premoženja prišlo v last enega ali manjše skupine lastnikov. Lastnik približno 40% pa bi postala država, ki bi lahko ta delež po končani privatizaciji prodala. Velika podjetja pa naj bi se lastnina prek investicijskih skladov. Pri denacionalizaciji sta odsvetovala vrnitev v naravi. Pripravo novega privatizacijskega predloga je prevzela skupina pri republiškem sekretariatu za družbeno planiranje pod vodstvom ministra Igorja Umeka.²⁹ Na koncu je pri privatizaciji po številnih kompromisih in dopolnilih zakona prevladal neke vrste vmesni model med Mencingerjevim in Sachsovim. De-

²⁶ Čepič, *Privatizacija gospodarstva*, str. 1305.

²⁷ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594-613.

²⁸ Božo Repe: *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana 2001 (dalje Repe, *Slovenci v osemdesetih*), str. 78-79.

²⁹ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594-613.

loma tudi zato, ker Sachsove zamisli o enkratni, ne pa postopni izvedbi privatizaciji ni bilo mogoče realno uresničiti in ker se procesa osamosvajanja ni dalo izvesti po zamišljenem idealnem modelu.³⁰ Vlada je bila deležna hudih kritik. Očitali so ji, da je osamosvajanje podredila političnim interesom in da zapostavlja domačo stroko. Najbolj neposredni in neprizanesljivi kritiki so bili vodilni domači ekonomisti. Aleksander Bajt je vladi zameril, da se je, namesto da bi odpravila težave pri gospodarjenju s kapitalom in njegovim oblikovanjem, zapletla v "mukotrpne procese oktroiranja privatizacije in denacionalizacije". Po njegovem je s tem dokazala, da šteje zasebno obliko lastnine za najpomembnejši produkcijski dejavnik. S tem pa je "vlekla za nos same sebe in se hotela pred svetom postaviti, kako napredna in radikalna je", hkrati pa je pred problemi, katerih rešitev je bila mnogo pomembnejša za učinkovitost gospodarjenja, "samovoljno tiščala glavo v pesek". Mlajši rod ekonomskih strokovnjakov, kot je na primer Ivan Ribnikar, je vladi oponesel, da nadaljuje z zapostavljanjem domače stroke. Prejšnja oblast je pritegnila drugo- in tretjerazredne ter "priučene" ekonomiste, ki so se "spoznali na vse" in razlagali "nekaj, česar ni bilo mogoče razumeti". Nova oblast pa je novačila tuje ekonomiste, ki so v Ljubljani in Beogradu prodajali in "pripovedovali stvari", ki jih je bilo mogoče poiskati v učbeniku prvega letnika Ekonomske fakultete v Ljubljani.³¹ Nekateri so bili mnenja, da je bila močna politizacija vprašanja lastninskega prestrukturiranja posledica dveh dejavnikov. Prvi je bil pomanjkljiva koordinacija v vladi pri nastajanju njenega prvega predloga o privatizaciji, ki ga je celo sama umaknila, drugi dejavnik pa je bil, da se je skušal izvesti prehod na novi sistem, upoštevajoč okvire starega sistema.³² Zanimivo je mnenje Jožeta Mencingerja o dogajanju in sporih okrog privatizacije ter njegovem odnosu do takratnega premiera Lojzeta Peterleta leta 1991. V intervjuju v časniku Mladina leta 2006 je dejal: "Ko sem zaradi sporov o privatizaciji odstopil, sem bil nanj sicer jezen, zdaj pa na to gledam drugače. Sam sem z odstopom naredil edino možno stvar. Začeti trditi, da je nekaj zeleno, če sem verjel, da je modro, nisem mogel, časi za prepire niso bili pravi, vse, kar je bilo mogoče za osamosvojitve narediti na makroekonomski ravni, je bilo do aprila narejeno, največ po zaslugi Marka Kranjca, v operativnih stvareh pa je bil moj naslednik Ocvirk mnogo boljši. Sicer pa imam na takratno vlado, ki jo je Peterle vodil zelo demokratično, dobre spomine. Bili smo skupina političnih amaterjev, ki so poskušali nekaj narediti, ne da bi prav dobro vedeli, kaj in kako, in bili smo povsem neodvisni od strank. Sam sem bil na primer član zdajšnje, takrat Tomšičeve vlade, a mi nikoli niti na kraj pameti ni padlo, da bi kogarkoli v stranki vprašal, kaj naj naredim. Res pa je, da tudi stranke niso prav vedele, kaj početi z oblastjo".³³

Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij pa je Skupščina Republike Slovenije sprejela šele 11. novembra 1992 po več kot dveletnem usklajevanju, po številnih razpravah na strokovnih, političnih, teoretičnih in drugih ravneh.³⁴ Bil je

³⁰ Repe, Slovenci v osemdesetih letih, str. 79.

³¹ Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 594-613.

³² Rasto Ovin: Komentar k privatizacijskim razpravam o privatizaciji. V: Bilten EDP, 1992, št. 4, str. 17-25.

³³ Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem. V: Mladina, št. 46, 10. 11. 2006, str. 36-40.

³⁴ Rado Bohinc: Ureditev privatizacije po veljavni slovenski zakonodaji. V: Privatizacija na Slovenskem 1990-1992. Ljubljana 1993, str. 7.

kompromis med različnimi strokovnimi koncepti in političnimi interesi. Zakon je določal, kolikšen delež družbenega premoženja oziroma kapitala morajo podjetja prenesti na kakšen sklad, državljanom pa je po starostnem ključu dodelil tako imenovane lastninske certifikate, ki so bili poimenski in neprenosljivi in so jih lahko zamenjali za delnice lastninjenih podjetij.³⁵ Zelo zanimivo je zgodbo o lastniških certifikatih opisal dr. Franc Zagožen, poslanec že v prvem Državnem zboru Republike Slovenije leta 1992, ki je dejal, da so v tistem času tako ekonomisti kot politiki ljudem dopovedovali, da lastniški certifikati oziroma delnice, ki so jih imeli, niso nič vredni in posledica tega je bila, da so ljudje le-te veselo prodajali. To pa so seveda izkoristili tisti, ki so se zavedali, da so lastniški certifikati oziroma delnice imele svojo vrednost. Po Zagožnu je stvar bila takšna: "... ali nam gre gospodarstvo k vragu ali pa bodo vrednosti tistih delnic naraščale".³⁶ Sprejeti zakon je imel namero karseda uspešno izboljšati tisto, kar je bilo v prvih dveh predlogih najbolj kritizirano. Tako si je prizadeval, da bi preprečeval "divje privatizacije" s strani menedžerjev podjetij in čezmerno državno lastništvo, kar bi državi lahko uspelo prek privatizacijskega ali prek državnih investicijskih skladov. Večjo vlogo v privatizacijskem procesu je dajal zaposlenim in drugim državljanom.³⁷ Glavni cilj ZLPP je bil spremeniti vsa podjetja v družbeni lasti v podjetja z dobro določenimi lastninskimi pravicami v obliki delniških družb in družb z omejeno odgovornostjo in je združeval elemente dveh različnih pristopov - decentraliziran pristop, pri katerem večina pobud in odločitev prihaja iz podjetij, in množično privatizacijo dela delnic podjetij, tako da se jih razdeli državljanom v zameno za certifikate. Zakon je predvidel sedem metod, ki so bile kombinacija brezplačne razdelitve in komercialnih privatizacijskih metod.³⁸ Osnovni model privatizacije po ZLPP je torej predvidel sistem "20% + 20% + 40%", kar je pomenilo, da se je 20% preneslo na paradržavna Pokojninski in Odškodninski sklad, 20% se je preneslo na zasebno upravljane privatizacijske sklade (PID-e), ki so sami zbrali lastniške certifikate od državljanov, 20 % se je pod ugodnimi pogoji zamenjalo za lastniške certifikate notranjih lastnikov (menedžerjev, zaposlenih in bivših zaposlenih), 40 % pa se je lahko alternativno namenilo za odkup s strani notranjih lastnikov pod ugodnimi pogoji, za zamenjavo z lastniškimi certifikati državljanom prek javnih prodaj delnic, za zamenjavo z lastniškimi certifikati zbranimi v PID-ih ali za odkup s strani strateških partnerjev.³⁹

³⁵ Čepič, Privatizacija gospodarstva, str. 1306.

³⁶ Izjava dr. Franca Zagožna. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglede možen na internetni strani: RTV SLO: http://www.rtvlo.si/modload.php?&cc_mod=rtvododaje&cc_top=web&func=read&cc_id=175, 8. 1. 2008.

³⁷ Franjo Štiblar: Privatization in Slovenia. V: Slovenia - A small Country in the Global Economy. Ljubljana 1993, str. 181-191.

³⁸ Agencija, str. 14-27.

³⁹ Marko Simoneti et al.: Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995-99. Ljubljana 2001 (dalje Simoneti et al., Spremembe v strukturi), str. 6.

Slika 1: Eden izmed časopisnih oglasov, ki je nagovarjal državljane, da vložijo svoje certifikate v pooblaščen investicijske družbe.

DENAR ZA VAŠ CERTIFIKAT?

KOLIKO:

Vložen lastniški certifikat	zajamčena odkupna cena
100.000 SIT	najmanj 28.200 SIT
200.000 SIT	najmanj 56.700 SIT
250.000 SIT	najmanj 71.100 SIT
300.000 SIT	najmanj 85.200 SIT
350.000 SIT	najmanj 99.600 SIT
400.000 SIT	najmanj 114.800 SIT

KDAJ:
TAKOJ,

ko bodo delnice prvih dveh investicijskih družb AKTIVA AVANT uvrščene v kotanje na borzi. Zaveza za odkup velja za prvih 30 dni po začetku kotanje.

KAKO:

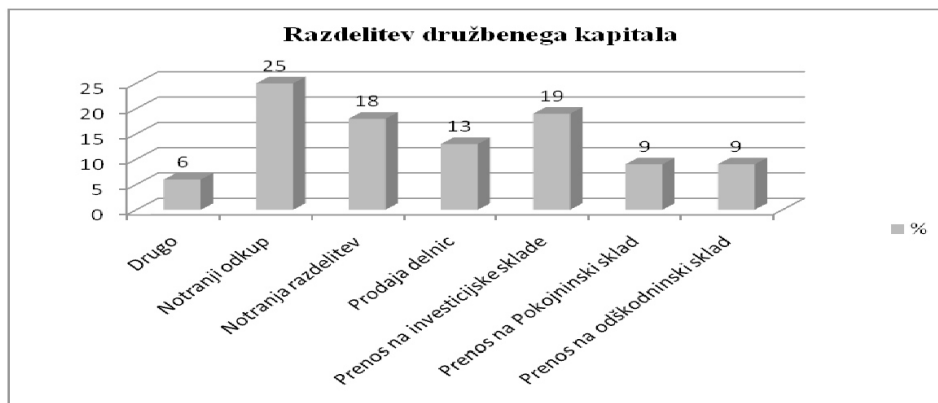
Vložite certifikat še danes. Vpisna mesta so vse pošte v Sloveniji. Ne odlašajte, smo edini, ki Vam še danes zagotavljamo najmanjšo odkupno vrednost za certifikat. Ponudba velja le za investicijska sklada AKTIVA AVANT I in II.

AKTIVA
POOBLAŠČENE INVESTICIJSKE DRUŽBE
AKTIVA PRIZU D.O.O. - WORLD TRADE CENTER
DUNAJSKA 156, 61000 LJUBLJANA
INFORMACIJE
TEL.: 061 1687 200

Vir: Delo, št. 213, 14. 9. 1994, str. 17.

Graf 2: Razdelitev družbenega kapitala po metodah lastninskega preoblikovanja (v odstotkih)

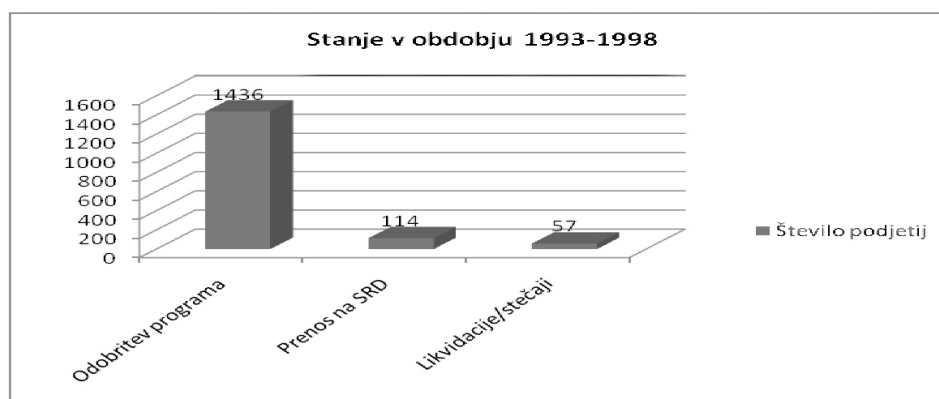

Vir: Alenka Žnidaršič Kranjc: Investicijski skladi v Sloveniji - (ne)uspeh in za koga. Postojna 1999, str. 46.

Iz grafa 2 je razvidno, da je bil notranji odkup najpogostejša metoda lastninskega preoblikovanja, saj je bilo kar 25% družbenega kapitala razdeljenega po tej metodi. Sledi ji prenos na investicijske sklade in notranja razdelitev, s katerima

je bilo razdeljeno 19 oziroma 18% družbenega kapitala. Poudariti je treba, da je bilo praktično uporabljenih pet metod lastninskega preoblikovanja, kajti le eno podjetje se je odločilo za metodo prodaje vseh sredstev, pa še to tega ni izvedlo. Število vseh podjetij je bilo 1371 in le-ta so se najpogosteje odločala za prenos delnic na sklade, interno razdelitev ter notranji odkup. Prenos delnic na sklade je bila obvezna metoda zakona o ZLPP, vendar približno 3% podjetij ni preneslo svojih delnic na sklade, ker so izkoristila kupnino namesto delnic. Nadalje je bilo nekaj podjetij, ki so se lastninila po Zakonu o zadrugah,⁴⁰ pri čemer prav tako niso imela obveznega prenosa delnic na sklade in so jih prenesla le v primeru, ko niso izkoristila lastninjenja 40% kapitala z javno prodajo delnic. Metodi interne razdelitve in notranjega odkupa sta bili uporabljene pri večini podjetij. Metodo interne razdelitve je uporabilo 96,57% podjetij, metodo notranjega odkupa pa 91,39% podjetij. Ti dve metodi sta bili najpogosteje izbrani zato, ker so upravičenci interne razdelitve in notranjega odkupa delnice lahko kupili s petdeset odstotnim popustom in so se s tem sočasno izognili vstopu zunanjih lastnikov.⁴¹ Junija 1993 pa je Državni zbor sprejel Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij.⁴² V Sloveniji je torej bila izvedena tako imenovana razdelitvena privatizacija. Ta je obsegala interne razdelitve in odkupe zaposlenih ter obvezne prenose na sklade. Zagovorniki razdelitvene privatizacije so trdili, da sta njeni glavni prednosti za države na prehodu hitrost prenosa velikega dela gospodarstva na zasebni sektor in oživljanje trga kapitala. Razdelitvena privatizacija je v Sloveniji zajela neposredno velik del nefinančnega sektorja, posredno pa je vplivala na skoraj celotno gospodarstvo.⁴³

Graf 3: Prva soglasja Agencije ter prenosi družbenega kapitala podjetij na SRD in likvidacije/stečajni podjetij, ki niso pridobila prvega soglasja v obdobju 1993-1998

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana 1999, str. 82.

⁴⁰ UL RS, 13/1992.

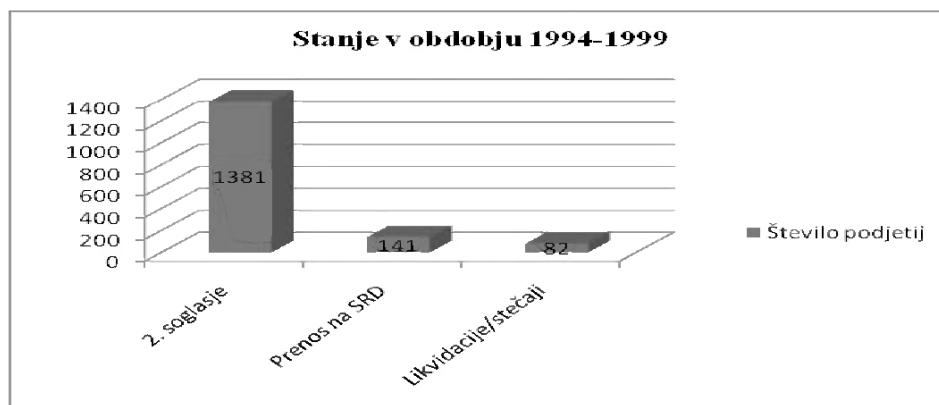
⁴¹ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 88 in 138.

⁴² UL RS, 31/1993.

⁴³ Simoneti et al., Spremembe v strukturi, str. 10-11.

Podjetja so lahko do konca leta 1994 avtonomno pripravila programe lastninjenja in jih poslala v odobritev vladni Agenciji za prestrukturiranje in privatizacijo. Do 31. julija 1998 je prejelo prvo soglasje k programu 1.436 podjetij s celotnim kapitalom otvoritvene bilance 1.148,3 milijarde tolarjev, od tega 7.847 milijarde tolarjev družbenega kapitala. 114 podjetij je bilo prenesenih na Sklad za razvoj oziroma kasnejšo Slovensko razvojno družbo (SRD), 57 pa jih je bilo likvidiranih oziroma so izpolnila pogoje za stečajni postopek. Lastninsko preoblikovanje je s pridobitvijo drugega soglasja (za vpis v register gospodarskih družb) do leta 1999 končalo 1.381 podjetij, 141 podjetij pa je bilo prenesenih na SRD, v 82 podjetjih pa je bil uveden stečajni ali likvidacijski postopek. Na dolgotrajnost postopka je zelo vplivalo reševanje številnih problemov tranzicije.⁴⁴

Graf 4: Izdana druga soglasja k lastninskemu preoblikovanju v letih 1994-1999 ter prenosi družbenega kapitala podjetij na SRD in likvidacij/stečajni podjetij, ki niso pridobila drugega soglasja

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana 1999, str. 83.

Po zaključku lastninskega preoblikovanja

Proces lastninskega preoblikovanja je trajal šest let.⁴⁵ V začetku maja 1998 je namreč stopil v veljavo Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe,⁴⁶ ki je določil prehod iz decentralizirane v centralizirano obliko privatizacije. Ta oblika privatizacije je doletela podjetja, ki se sama niso uspela lastninsko preoblikovati. Treba pa je poudariti, da so v šest let trajajočem procesu lastninsko preoblikovanje izvedla skoraj vsa podjetja z družbenim kapitalom. Le manjše število podjetij zaradi lastne neaktivnosti ali drugih objektivnih vzrokov ni opravilo lastninjenja po ZLPP. Z lastninskim preobliko-

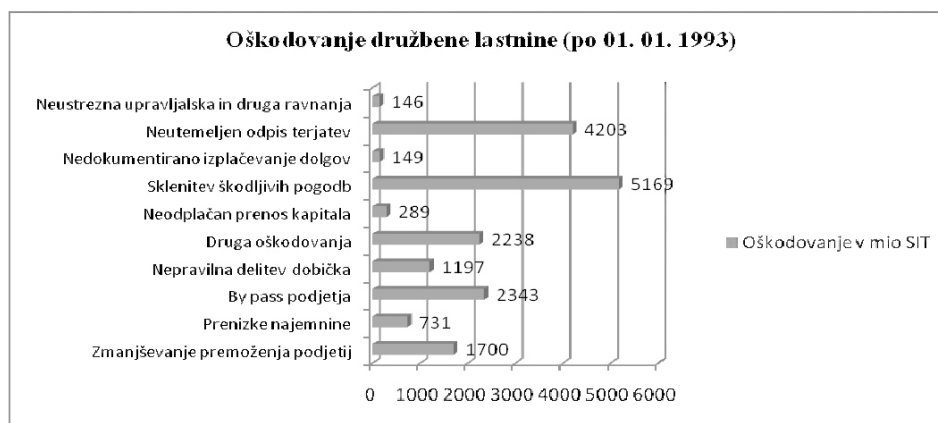
⁴⁴ France Križanič, Žan Oplotnik: Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo. V: GG, 10/1999, št. 309 (dalje Križanič, Oplotnik, Ekonometrična ocena), str. 25-35.

⁴⁵ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 81.

⁴⁶ UL RS, 30/1998.

vanjem slovenskih podjetij z družbenim kapitalom je bil leta 1999 končan del preobrazbe gospodarstva. Proces je bil zelo pomemben in je spremenil vse vidike slovenskega gospodarstva in odnos širše javnosti do kapitala in tržne naravnosti. Lastninska preobrazba podjetij je pripomogla k oblikovanju učinkovito vodenih in tržno naravnanih podjetij.

Graf 5: Oškodovanje družbene lastnine, ugotovljeno v postopkih revizije po 1. januarju 1993, po stanju na dan 31. julij 2004 (klasifikacija je narejena, kot predvideva drugi odstavek 48. člena ZLPP⁴⁷)

Vir: Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 7. 2004, str. 12-13.

V obdobju od 1. januarja 1993 do 31. julija 2004 je bilo v postopkih opravljene revizije Agencije za revidiranje ugotovljeno, da je prišlo do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 8820 milijonov takratnih slovenskih tolarjev. S pomočjo izračuna oziroma revalorizacije denarnega zneska znaša vrednost zgoraj omenjenega revaloriziranega zneska na dan 2. oktobra 2008 42.325.988,98 EUR. Pri izračunu se upošteva gibanje indeksov cen v obravnavanem obdobju, ki so bili merilo inflacije. Do največjih zlorab je prišlo zaradi sklepanja škodljivih pogodb, ustanavljanj by pass podjetij, neutemeljenega odpisa terjatev ter zmanjševanja premoženja podjetij. Iz podatkov je razvidno, da je do največjih zlorab prihajalo v obdobju od 1. januarja 1990 do konca leta 1992, kar je popolnoma razumljivo. V tistem obdobju še ni bila sprejeta ustrezna zakonodaja, kar so nekateri s pridom izkoriščali. ZLPP je bil sprejet šele konec leta 1992. Kot je razvidno iz grafa 5, je prihajalo do zlorab še tudi po sprejetju zakona, ampak v veliko manjši meri.⁴⁸ Seveda pa po vsej verjetnosti v revizijskih postopkih vse nepravilnosti niso bile odkrite.

Z zaključkom procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bil končan prvi del tranzicijskega procesa, katerega namen je bilo pridruževanje Slovenije splošnim svetovnim trendom in gospodarskim tokovom ter vključevanje v integracijske

⁴⁷ UL RS, 55/1992, § 48.

⁴⁸ Agencija RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij: Zadnje poročilo o delu agencije za revidiranje na dan na dan 31. 7. 2004, <http://www.arlpp.gov.si/aktualno.htm>, 27. 2. 2008.

procesu Evrope. V procesu, ki je trajal šest let, se je reševala vrsta pravnih, finančnih, institucionalnih in ne nazadnje tudi teoretičnih in moralnih dilem. Razen lastninske preobrazbe je bilo opravljeno tudi finančno in organizacijsko prestrukturiranje. Proces je pripomogel k ureditvi številnih problemov, kot so bili: vračanje odvzetega premoženja upravičencem, kmetijska reforma in pravna ureditev lastništva kmetijskih zemljišč, uskladitev računovodskih standardov in drugo. Slovenski model lastninjenja ni prinesel svežega kapitala s strani tujih investitorjev in dolgotrajnost procesa je bila posledica številnih problemov tranzicije. Z dokončanjem procesa se je sprožil nov investicijski cikel, s čimer se je povečala gospodarska rast in zaposlenost. Povečal se je tudi delež tujih vlaganj. Po formalnem zaključku procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bilo potrebno dokončanje drugega dela tranzicijskega procesa, in sicer privatizacija državnega premoženja.⁴⁹ Procesu lastninjenja kot odpravi družbene lastnine je torej sledila privatizacija 2000 milijard tolarjev vrednega dela državnega premoženja. V naslednjih letih so bili sprejeti zakoni o privatizaciji zavarovalnic, državnih bank, nekaterih državnih podjetij (prometne infrastrukture, telekomunikacij, energetskega sistema) in drugih javnih služb.⁵⁰ Po Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o gospodarskih družbah⁵¹ iz leta 2001, ki je urejal pravice in obveznosti gospodarskih subjektov, so se podjetja delila na mala, srednja in velika. Ta delitev je bila odvisna od povprečnega števila zaposlenih v zadnjem poslovnem letu, čistega prihodka od prodaje v zadnjem poslovnem letu ter vrednosti aktive ob koncu poslovnega leta.⁵²

Nadzor nad procesom lastninskega preoblikovanja in njegova transparentnost

V času do sprejetja ZLLP je bila velika verjetnost zlorab oziroma možnost tako imenovane "divje privatizacije". Po sprejetju ZLPP pa je bilo za nadzor kar dobro poskrbljeno. Nadzor nad postopki preoblikovanja in skrb za njihovo zakonitost je izvajala Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo. Poleg tega je Agencija v okviru javnih pooblastil izdajala tudi listine (soglasja) in reševala pritožbe. Zraven Agencije je bilo pristojno za nadzor procesa lastninskega preoblikovanja tudi Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj. To je sodelovalo tudi pri pripravi zakonskih in podzakonskih aktov za to področje ter za vodenje centralne evidence računov lastninskih certifikatov. Prav tako se je bilo zoper odločbe Agencije mogoče pritožiti na omenjeno ministrstvo. Glede na določila Zakona o Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo⁵³ sta bila za nadzor nad strokovnim delom in poslovanjem Agencije zadolžena tudi Svet Agencije in Nadzorni odbor Agencije. Vlada Republike Slovenije je poleg direktorja Agencije imenovala tudi predsednika in člane Sveta Agencije. V njeni pristojnosti je bil tudi finančni načrt Agencije ter obravnavanje in potrditev zaključnega računa in poročila o delu Agencije. Vlada Republike Slovenije je odločala še o prenosu družbenega kapitala v last in upravljanje Slovenske razvojne družbe. Nad procesom lastninskega preoblikovanja je bdela tudi Državni zbor Republike Slovenije. Ta je

⁴⁹ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 37 in 133.

⁵⁰ Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1999.

⁵¹ UL RS, 45/2001.

⁵² Luka Žakelj: Razvoj malih in srednje velikih podjetij v Sloveniji in Evropski uniji. V: UMAR, Delovni zvezek, 2004, št. 6, str. 7-12.

⁵³ UL RS, 7/1993.

imenoval 9-članski Nadzorni odbor Agencije in leta 1992 imenoval Komisijo za nadzor lastninskega preoblikovanja in privatizacije, ki ji je predsedoval Izidor Rejc. Komisija je spremljala in nadzorovala lastninsko preoblikovanje podjetij ter sprejemanje zakonodaje na tem področju.

Kljub vsem naštetim institucijam in organom, ki so bili zadolženi za nadzor poteka lastninskega preoblikovanja, pa je prihajalo do številnih zlorab ter oblik gospodarskega kriminala. V pričujoči razpravi je že bilo precej omenjenega. Lastninjenje je ustvarilo nove lastnike podjetij, ki jih lahko uvrstimo v dve veliki skupini, in sicer na notranje in zunanje lastnike. V prvo skupino so spadali tisti delničarji, ki so bili v podjetju zaposleni (delavci in menedžerji), njihovi sorodniki in nekdanji zaposleni. V drugo skupino so spadali državni privatizacijski skladi, pooblaščenke investicijske družbe, banke, država, podjetja in mali delničarji.⁵⁴ Izpeljava oziroma način privatizacije je bila, in še vedno je, predmet številnih razprav. Torej o tem, ali je bila izpeljana optimalno, katere so bile pomanjkljivosti in podobno. O tem imajo zanimiva mnenja nekateri slovenski politiki. Miran Potrč, ki je bil aktiven v politiki še v prejšnjem sistemu in je poslanec v Državnem zboru Republike Slovenije vse od leta 1992 dalje, je o tem, kako je Slovenija spreminjala družbeno lastnino v privatno, dejal: "Spreminjali smo jo po koščkih, tako da je obstajala možnost na relativno poceni način priti do pomembnega dela kapitala v podjetju in ta denar ni v žepu, v denarnicah, ... je v delnicah."⁵⁵ Predsednik skupščine Republike Slovenije v letih 1990-1992 in ena vodilnih osebnosti slovenskega osamosvojitvenega procesa dr. France Bučar, ki je bil član Državnega zbora Republike Slovenije tudi po letu 1992, je o privatizacijskem procesu dejal: "Politika enostavno ni bila kos tem procesom /.../ Bogataši niso padli z neba /.../ Politika ni naredila ničesar, da bi intervenirala s svojimi ukrepi, da do tega ne bi prihajalo." Dejaj je še, da je najlaže obtoževati in kriviti nekoga in govoriti, kako je kdo kradel družbeno lastnino. Dejstvo po njegovem je, da ne politika in ne stroka nista bili kos nastalemu položaju in so nekateri pač to izkoristili.⁵⁶ Dr. Dimitrij Rupel, predsednik Republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje v Demosovi vladi in nato zunanji minister Republike Slovenije v skoraj vseh kasnejši slovenskih vladah, je okrog bogatenja nekaterih dejal, da so do velikega premoženja prišli zaradi velikih kreditov, ki so jih dobivali v bankah. Po njegovem je denar bil edino v bankah in nekaterih nekdanjih komunističnih ustanovah. Kredite pa so jim odobrili zaradi poznanstev. Kredite so nekateri po njegovem dobili tudi "na nič" in so potem to izkoristili in si ustvarili "imperije". Rupel omenja tako imenovano "Old Boys Network". Vseeno pa po Ruplovem mnenju v Sloveniji ni bilo tako kot na Madžarskem, kjer so tujci pokupili velika podjetja.⁵⁷ "V Sloveniji smo bili prepri-

⁵⁴ Janez Prašnikar, Polona Domadenik, Jan Svejnar: Prestrukturiranje slovenskih podjetij v poprivatizacijskem obdobju. V: Poprivatizacijsko obnašanje slovenskih podjetij. Ljubljana 1999, str. 251-273.

⁵⁵ Izjava Mirana Potrča. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglede možen na internetni strani RTV SLO: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvododaje&op=web&func=read&c_id=175, 8. 1. 2008.

⁵⁶ Izjava dr. Franceta Bučarja. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglede možen na internetni strani RTV SLO: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvododaje&op=web&func=read&c_id=175, 8. 1. 2008.

⁵⁷ Izjava dr. Dimitrija Rupla. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglede možen na internetni strani RTV SLO: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvododaje&op=web&func=read&c_id=175, 8. 1. 2008.

čani, da smo nekaj posebnega, naš komunizem s človeškim obrazom naj bi se postopno in mehko prelevil v kapitalizem s človeškim obrazom," je zapisal ekonomist Matej Kovač.⁵⁸ Maske oziroma predstave o idealnem, pravičnem kapitalističnem in demokratičnem sistemu so, če že ne prej, dokončno padle leta 2008. To leto so nekateri označili, kar za vrhunec gospodarske tranzicije v Sloveniji, saj so na dan privreli menedžerski odkupi v nekaj večjih slovenskih podjetjih. Najbolj je odmeval primer Pivovarne Laško. Leta 2008 se je namreč izkazalo, da je predsednik uprave prek nekaj družb kar sam večinski lastnik pivovarne. Podobno se je izkazalo tudi v nekaterih drugih podjetjih. Pomen nacionalnega interesa, ki je svoj prostor v politično-ekonomskem besedišču dobil predvsem v času "pivovarske vojne" za prevzem Pivovarne Union ter privatizacije Nove Ljubljanske banke, je znova postal predmet številnih diskusij in polemik. Izkazalo se je, da je bolj kot za nacionalni interes šlo za uveljavljanje interesov posameznikov. Ekonomist Bernard Brščič meni, da je "nacionalni interes eden izmed bolj zlorabljenih pojmov slovenskega politično-ekonomskega besedišča" in da je "priročna retorična figura, ki so jo posamezne politične skupine uporabile za sleparsko prikazovanje zasebnega interesa kot javnega z namenom, da se je nekdanja državna lastnina znašla v "pravih" rokah, rokah tovarišije⁵⁹".⁶⁰ Slovenska različica kapitalizma je pokazala svoj pravi obraz. Začel se je tako imenovani boj s "tajkuni", ogromno je bilo moraliziranja in spraševanj, ali je Slovenija sploh pravna država in podobno. Nekateri so celo menili, da je v tem primeru ugotovitev, da je odpovedala pravna država, preveč splošna. Matej Kovač je na primer zapisal, da se "pravna država z vsemi atributi pri nas namreč sploh ni vzpostavila in vsaj teoretično je bilo možno postati tajkun po povsem zakoniti poti".⁶¹ Nekateri so menili, da so bodoči lastniki za najem posojila zastavili delnice, anuitete posojil in obresti nato odplačevali iz dobička ali rednega poslovanja družbe, katere lastniki so postali.⁶² Nekdanji direktor Urada za preprečevanje korupcije Boštjan Penko je leta 2003 dejal, da če bi bilo mogoče, "bi se morali lotiti deprivatizacije".⁶³ Vsekakor je tukaj primerno navesti pomenljiv naslov knjige Alenke Žnidaršič Kranjc "Privatizacija ali zakonita kraja. Divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?".⁶⁴ Naslov je sicer zelo provokativen, a na mestu. Po mnenju ekonomista Bernarda Brščiča je novodobna slovenska kapitalska elita sestavljena iz treh skupin. V prvi skupini so po njegovem tako imenovani rdeči direktorji, torej direktorji, ki so bili že za časa komunizma na najvišjih vodstvenih položajih in so svoj položaj ohranili tudi v času

⁵⁸ Matej Kovač: Roparski baroni. V: Finance, št. 105/2749, 3. 6. 2008 (dalje Kovač, Roparski baroni), str. 12.

⁵⁹ Izraz "tovarišija" ekonomist Bernard Brščič razume kot klientelistično navezo nekdanjih komunistov in novodobnih povzpeticov, ki poskuša obvladovati vse vidike ekonomskega, političnega in kulturnega življenja v slovenski družbi. Brščič je tudi avtor pojma "tovarišijski kapitalizem", ki predstavlja izrojeno obliko kapitalizma, ki ga je skozi celotno tranzicijo močno zaznamovalo nedelovanje pravne države, omejevanje konkurence in onemogočanje svobodne podjetniške pobude. Tovarišijski kapitalizem je (tako Brščič) bil ovit v ljudem všečno retoriko nacionalnega interesa in socialne države, dejansko pa je bil utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji.

⁶⁰ Bernard Brščič: Tovarišijski kapitalizem je utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji. V: Finance, 17. 6. 2008, št. 115/2759, (dalje Brščič, Tovarišijski kapitalizem), str. 10-11.

⁶¹ Kovač, Roparski baroni.

⁶² Vid Kocjan: Tranzicijski botri tajkunov. V: Demokracija, št. 22, 29. 5. 2008, str. 24-27.

⁶³ Nataša Koražija: Pravična bi bila deprivatizacija!: intervju z Boštjanom Penkom. V: Gospodarski vestnik, št. 14, 7-13. 4. 2003, str. 30-33.

⁶⁴ Žnidaršič Kranjc, Privatizacija ali zakonita kraja.

tranzicije po letu 1990. Drugo skupino predstavljajo tisti, ki so obogateli prav na račun zgoraj obravnavane tako imenovane pidovske privatizacije. Pidovski milijonarji, lastniki družb za upravljanje in kasneje po preoblikovanju večinski lastniki pooblaščenih investicijskih družb oziroma PID-ov. Tretjo skupino pa predstavlja majhno število kapitalistov, ki so po Bršičičevem "pravi podjetniki", ki so "neugodnemu slovenskemu poslovnemu okolju navkljub obogateli na zakonit in legitimen način, z lastnim znanjem, prevzemanjem tveganja in ustvarjanjem poslovnih priložnosti".⁶⁵ Privatizacija je torej pustila posledice na mnogih ravneh gospodarjenja. V Sloveniji se je privatizacija skozi proces tranzicije in nov način regulacije med drugim odrazila v ponovni vzpostavitvi tržnega ekonomskega reda. Sam proces privatizacije pa je še poglobil gospodarski zastoj v "transformacijsko krizo", saj je povečal negotovost. Zaključek lastninjenja je prispeval k sprostitvi dotlej zadržanih investicij. Investiranje se je namreč povečalo za 16%, posledično se je povečal tudi bruto domači produkt, in sicer za 0,9%. Prišlo je tudi do povečanja neposrednih tujih naložb za 1,8%. Sočasno pa je prišlo do zmanjšanja tujega dolžniškega zadolževanja za 0,6%.⁶⁶

Sklep

Prehod iz zaprtega plansko-tržnega v odprto socialno-tržno gospodarstvo je za Slovenijo predstavljal velik izziv in preizkušnjo. Pretvorba prejšnje lastninske ureditve v ureditev, ki je odgovarjala mehanizmu tržnega gospodarstva, in ki bi naj dosegla zastavljene gospodarske, socialne in politične cilje, se je pokazala za največji problem tranzicije. Lastninsko preoblikovanje podjetij je sprožil že leta 1988 sprejeti Zakon o podjetjih. V času od leta 1990 do sprejema Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij konec leta 1992 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje, in ker še v tem času država ni imela docela vzpostavljenega instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko-kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela družbeni kapital, je seveda bila velika možnost zlorab. V obdobju do sprejetja ustrezne zakonodaje je tako prihajalo do tako imenovane divje privatizacije. Prišlo je do velikega oškodovanja družbene lastnine in posamezniki so prišli do velikega premoženja. Po sprejetju Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, ki je predvidel 7 metod, kako bi se naj podjetja lastninsko preoblikovala, je po podatkih Agencije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij prihajalo do manj zlorab in oškodovanja družbene lastnine. Lastninska preobrazba podjetij, ki je pripomogla k oblikovanju učinkovito vodenih, tržno naravnanih podjetij, se je formalno končala leta 1998, ko je v veljavo stopil Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe, ki je določil prehod iz decentralizirane v centralizirano obliko privatizacije. V šest let trajajočem procesu so lastninsko preoblikovanje izvedla skoraj vsa podjetja z družbenim kapitalom. Procesu lastninjenja kot odpravi družbene lastnine je sledila privatizacija državnega premoženja, ki še vedno ni končana ter je pogosto predmet številnih polemičnih razprav.

⁶⁵ Aleš Žužek: Intervju z Bernardom Bršičičem za Slovensko tiskovno agencijo, 28. 7. 2008. Intervju dosegljiv na STA: <http://www.sta.si/vest.php?id=1305683>, 1. 8. 2008.

⁶⁶ Križanič, Oplotnik, Ekonometrična ocena, str. 25-35.

Aleksander Lorenčič

THE MOST DEMANDING PROCESS OF SLOVENIAN ECONOMIC TRANSITION -
TRANSFORMATION OF PUBLIC PROPERTY INTO PRIVATE PROPERTY

S u m m a r y

The transition from a closed planned market economy to an open social market economy represented a major challenge and trial for Slovenia. The envisioned economic, social and political goals were to be accomplished by the transformation from the former system of property ownership to a system compatible with the market economy mechanisms. However, this transformation proved to be the main problem of the transition. The transformation of ownership in companies was initiated by the Companies Act, adopted already in 1988. In the period from 1990 to the adoption of the Ownership Transformation of Companies Act, many companies converted in terms of status, increased their capital or reorganised in accordance with the existing Yugoslav legislation. Since the state had not yet fully established the institute of control over the changes in status, ownership and capital of companies with public capital, the possibilities for abuse, naturally, were considerable. The so-called "wild privatisation" thus occurred until the adoption of the relevant legislation. Public property suffered extensive damage and certain individuals acquired immense assets. According to the Agency for the Auditing of Ownership Transformation of Companies, after the adoption of the Ownership Transformation of Companies Act that provided for 7 methods of companies ownership transformation, abuse and damage to public property diminished. The ownership transformation of companies, which contributed to the formation of companies with efficient management and market orientation, reached its formal conclusion in 1998 with the entry into force of the Act Concluding Ownership Transformation and Privatisation of Legal Entities Owned by the Development Corporation of Slovenia. This act determined the transition from the decentralised form of privatisation to a centralised one. During the process which lasted for six years almost all companies with public capital carried out ownership transformations. The process of ownership transformation eliminated public property and was followed by the privatisation of state property which is still to be completed and is often the subject of numerous debates.